

Андрій Семенович КОЦУР

к.е.н., доцент кафедри Управління персоналом і регіональної економіки
Тернопільського національного економічного університету
м. Тернопіль, вул. Львівська 3, 46000

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА МАСШТАБИ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація

У статті “Основні причини та масштаби бідності населення України” робиться спроба окреслити основні причини та масштаби бідності населення України. При аналізі доходів та видатків населення України застосовувалися аналітичний і статистичний методи. Науково новизна дослідження полягає в окресленні основних причин незадовільного рівня доходів громадян та визначення сучасних масштабів бідності населення України. Зокрема визначено наступні причини збільшення масштабів бідності: 1) зменшення частки трудових доходів та соціальних трансфертів у структурі доходів населення; 2) зменшення індексу реальної заробітної плати, що свідчить про зниження купівельної спроможності населення; 3) переважання, у зазначеному періоді, приросту індексу споживчих цін над приростом розміру середньомісячної заробітної плати; 4) девальвація національної грошової одиниці при значній частці імпортованих товарів у структурі внутрішнього ринку товарів та послуг; 5) зменшення обсягу випуску промислової, що призвело до значного вивільнення працівників. Результати дослідження можуть бути використанні при обґрунтування пріоритетних напрямів соціально-економічної політики держави з метою підвищення рівня доходів населення та відповідно рівня його життя.

Ключові слова: *прожитковий мінімум; мінімальна заробітна плата, девальвація; доходи населення; бідність; мінімальний споживчий бюджет.*

Андрей Семенович КОЦУР

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ И МАСШТАБЫ БЕДНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье “Основные причины и масштабы бедности населения Украины” делается попытка очертить основные причины и масштабы бедности населения Украины. При анализе доходов и расходов населения Украины применялись аналитический и статистический методы. Научно новизна исследования заключается в очерчивании основных причин неудовлетворительного уровня доходов граждан и определения современных масштабов бедности населения Украины. В частности определены следующие причины увеличения масштабов бедности: 1) уменьшение части трудовых доходов и социальных трансфертов в структуре доходов населения; 2) уменьшение индекса реальной заработной платы, что свидетельствует о снижении покупательной способности населения; 3) преобладание, в отмеченном периоде, прироста индекса потребительских цен над приростом размера среднемесячной заработной платы; 4) девальвация национальной денежной единицы при значительной части импортных товаров в структуре внутреннего рынка товаров и услуг; 5) уменьшение объема выпуска промышленной, что привело к значительного высвобождает работников. Результаты исследования могут быть использованы при об-рунтування пріоритетных направлений социально-экономической политики государства с целью повышения уровня доходов населения и соответственно уровня его жизни.

Ключевые слова: *прожиточный минимум; минимальная заработная плата, девальвация; доходы населения; бедность; минимальный потребительский бюджет.*

Andrey Semenovich KOTSUR

Ph.D., Associate professor of department of Management by a personnel and regional economy
Ternopil National Economic University
46000, Ternopil, st. Lviv 3, Ukraine

PRINCIPAL REASONS AND SCALES OF POVERTY OF POPULATION OF UKRAINE

Summary

In the article the “Principal reasons and scales of poverty of population of Ukraine” is given it a shot to outline principal reasons and scales of poverty of population of Ukraine. At the analysis of profits and charges of population of Ukraine analytical and statistical methods were used. Scientifically a research novelty consists in outlining of principal reasons of unsatisfactory level of profits of citizens and determination of modern scales of poverty of population of Ukraine. The following reasons of increase of scales of poverty are definite in particular: 1) reduction of part of the earned incomes and social transfertiv in the structure of earnings of population; 2) reduction of index of the real wage, that testifies to the decline of purchasing power of population; 3) predominance, in the noted period, increase of consumer price index above the increase of size of average monthly wages; 4) devaluation of national monetary item at considerable part of the imported commodities in the structure of internal market of goods and services; 5) reduction of volume of output of industrial, that led workers to the considerable freeing. Research results can be the use at ob–routouvannya priority directions of socio-economic policy of the state with the purpose of rise of level of profits of population and accordingly standard of his living.

Keywords: *living wage; minimum wage, devaluation; profits of population; poverty; minimum consumer budget.*

Постановка проблеми. Реформування економіки потребує докорінної зміни системи соціально-економічних відносин. Вдосконалення функціонування ринкової системи України передбачатиме зміну акцентів структурі національної економіки. Дотаційні галузі промисловості та ті, що розвивались за рахунок фіскальної підтримки, а також монополізовані ринки повинні перейти на загальні умови функціонування економічної системи. Негативними наслідками даних процесів буде зниження темпів приросту заробітної плати працівників підприємств цих галузей та й звільнення значної їх частки.

У цих умовах гостро постає проблема соціальної захищеності громадян, що залишились без засобів для існування або доходи яких різко зменшились. Актуальності даній проблематиці додають високі темпи девальвації національної грошової одиниці та висока частка імпортних товарів у структурі споживання населення. Значна частина таких товарів стає недоступною для громадян у зв'язку з низьким рівнем їх доходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація економічних реформ актуалізує проблематику причин та масштабів бідності в Україні та необхідності посилення соціального захисту соціально вразливих верств населення. У працях вітчизняних вчених значну увагу приділено шляхам подолання бідності як явища, проте потребує подальшого дослідження удосконалення методики визначення масштабів бідності та обґрунтування основних причин виникнення бідності, як явища.

Постановка завдання. У статті робиться спроба окреслити основні причини та масштаби бідності населення України. Об'єктом дослідження соціально-економічні процеси, що впливають на рівень життя населення. Предметом дослідження рівень доходів та видатків населення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існуюча структура доходів населення, свідчить проте що частка заробітної плати в структурі доходів населення є досить низькою та має тенденцію до зменшення. Так у II кварталі 2014 року вона становила 40,8 %, що у

порівнянні з II кварталом 2013 року є на 1,2 % меншим (42,0 %). При цьому, за відповідний період відбулось зменшення частки соціальних трансфертів структурі доходів населення з 40,1 % у II кварталі 2013 р. до 39,4 % у II кварталі 2014 р..

Зменшення частки заробітної плати в структурі доходів населення є безумовно негативним явище. Це свідчить про зменшення частки трудових доходів, які отримує людина за виконану працю. Також, це говорить про зміни на ринку праці. Що стосується зменшення частки соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів, то дане явище є позитивним для функціонування економіки в цілому, проте це також говорить про звуження соціального захисту населення. У сучасних економічних та політичних умовах перегляд окремих елементів соціального захисту є необхідним та своєчасним, але обмеження соціального захисту не повинно стосуватись тих громадян, для яких це чи не єдине джерело фінансових ресурсів.

Для детального аналізу доходів громадян звернемо увагу на індекс реальної заробітної плати громадян. Так, за підсумками першого півріччя 2013 року він становив 109,6 %. Тобто реальна заробітна плата зросла на 9,6 %. За підсумками першого півріччя 2014 року цей показник склав 99,6 %. Тобто, реальна заробітна плата знизилась на 0,4 %. При цьому номінальна заробітна плата у зазначеному періоді 2013 року зросла на 9,1 %, а у 2014 році на 5,3 %. Також слід зазначити, що середня заробітна плата у першому півріччі 2014 року зросла 434 грн. або на 12,1 %, у першому півріччі 2013 року – 380 грн. (11,2 %) [1].

Таблиця 1

**Доходи та витрати населення України у II кварталі 2014 року
у порівнянні з II кварталом 2013 року [1]**

	У % до підсумку		Зміна значення у II кварталі 2014 у порівнянні з II кварталом 2013 р.
	II квартал 2013 р.	II квартал 2014 р.	
Доходи	100,0	100,0	-
заробітна плата	42,0	40,8	-1,2
прибуток та змішаний дохід	13,1	14,1	1
доходи від власності (одержані)	4,8	5,7	0,9
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	40,1	39,4	-0,7
Витрати та заощадження	100,0	100,0	-
придбання товарів та послуг	87,3	85,8	-1,5
доходи від власності (сплачені)	2,1	1,8	-0,3
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	7,2	7,0	-0,2
нагромадження нефінансових активів	0,5	-0,4	-0,9
приріст фінансових активів	2,9	5,8	2,9

Основним чинником зменшення реальної заробітної плати у першому півріччі 2014 року є приріст індексу споживчих цін, який з початку 2014 року становив 11,5 % (8,3 % у II кварталі 2014 року). У відповідних періодах 2013 року цей показник становив: 0,2 – за перше півріччя 2013 року; 0,1 – у II кварталі 2013 року. У цілому у 2013 році індекс споживчих цін склав 99,7 % [1].

Інфляційні процеси свідчать про те, що відбуваються певні зміни в економічному житті, про те уданому випадку важко встановити який характер мають ці процеси позитивний чи негативний. Адже однією з основних причин прискорення темпів інфляції є девальвація національної грошової одиниці. За перше півріччя 2014 року обмінний курс гривні до долара

США на міжбанківському ринку знизився на 45,1 % – до 11,82 грн./дол. США, на готівковому ринку – на 44,8 % – до 11,99 грн./дол. США. [6].

Основними чинниками даного стану справ є окупація значної території України іншою державою та веденням бойових дій у східних областях, що позначилось на результатах економічної діяльності у цих регіонах і країни в цілому. Так, індекс промислової продукції у січні-червні 2014 р до січня-червня 2013 року становив 95,3 % [7].

Отже, як бачимо зниження реальної заробітної плати зумовлено економічними та соціально-політичними чинниками. Анонсовані урядом економічні реформи не забезпечать в короткотермінові перспективі зростання доходів громадян, але можуть ще більше вплинути та їх зниження.

Єдиним вагомим механізмом регулювання доходів населення є встановлення мінімальної заробітної плати. Згідно ст. 3 Закону України «Про оплату праці»: «мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт) [3]. У 2014 році розмір мінімальної заробітної плати встановлено на рівні 1218 грн.

За сьогоднішнього рівня цін у державі величина мінімальної заробітної плати є вкрай низькою. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про прожитковий мінімум» розмір мінімальної заробітної плати встановлюються у відповідності до прожиткового мінімуму. Прожитковий мінімум також впливає на визначення розмірів «мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України [4]. У свою чергу «прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Постановою КМУ № 656 від 14.04.2000 р. «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» був затверджений відповідний перелік [8]. Впродовж 14 років незважаючи на розвиток суспільства, зміну потреб населення дані набори не переглядалися. У їхньому переліку не міститься ряд товарів і послуг без отримання яких не можливо прожити в сучасному світі. А вартість зазначених у постанові наборів товарів і послуг, що входять до мінімального споживчого бюджету, вартісною величиною якого є прожитковий мінімум, розраховані на цінах, що не відповідають ринковим.

Прожитковий мінімум встановлюється законодавчо при прийнятті Закону України «Про державний бюджет ...» на відповідний рік для наступних категорій населення: дітей віком до 6 років – 1032 грн. у 2014 році; дітей віком від 6 до 18 років – 1286 грн. (2014 р.); працездатних осіб – 1218 грн. (2014 р.); осіб, які втратили працездатність – 1176 грн. [2].

Безперечно, зазначені суми не в змозі забезпечити оплату необхідних для представників цих категорій населення мінімального набору товарів та послуг. Тому одним із завдань держави є перегляд складу наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення та розрахунок їх вартісної величини за ринковими цінами. Проте навіть при такому, вкрай низькому розмірі прожиткового мінімуму, держава не спроможна забезпечити усіх громадян мінімальним рівнем доходів. Так, у 2013 році 3,7 млн. осіб (8,4 % від загальної чисельності населення) отримали доходи у розрахунку на одну особу в місяць нижче рівня прожиткового мінімуму. Відповідно до нормативного методу визначення межі бідності, який передбачає, що частка людей з доходами меншими прожиткового мінімуму й складає чисельність бідного населення, то згідно нього в Україні у 2013 році за межею бідності перебуває 3,7 млн. осіб або 8,4 % населення України. Основним недоліком визначення чисельності бідного населення за нормативним методом є те,

що за основу береться прожитковий мінімум, що встановлюється у відповідності до мінімального споживчого бюджету, який, як уже неодноразово зазначалось, розраховується на не реальних цінах на товари і послуги, що до нього входять, при цьому перелік цих товарів і послуг й норми їх споживання є морально застарілими і далекими від реальних потреб людини сьогодні.

Для аналізу матеріального становища населення важливим є не лише аналіз доходів населення але аналіз витрат. У структурі витрат населення у 2013 році найбільшу частку займали витрати пов'язанні з придбанням товарів та послуг – 82,2 %, у 2012 році цей показник становив 80,7 %. Висока частка витрат на придбання товарів та послуг свідчить, що низький рівень доходів населення та неможливість заощаджувати кошти.

Для визначення кількісної характеристики бідного населення звернемося до розподілу населення за рівнем доходів. Як видно з таблиці 2 частка осіб, що отримали доходи у 2013 році нижче прожиткового мінімуму (1113,67 грн. – середньорічний розмір прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу в місяць) становить близько 11,5 % громадян, що є безперечно негативним явищем. Потрібно зазначити, що частка осіб котрі отримали доходи нижчі від рівня середньомісячної заробітної плати в Україні, що у 2013 році становила 3265 грн. складає понад 90 %.

За статистичним методом бідним вважається те населення, яке отримує середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу менший ніж 75 % середнього значення в державі. Згідно даних Державної служби статистики середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу у 2013 році становив 2180,6 грн. Якщо особа отримували доходи в місяць менше 1635,5 грн. (75 %), то вона відноситься до бідного населення. Такого населення у 2013 у відповідності до даних таблиці 2 було щонайменше 32,8 % від населення держави або 14,9 млн. осіб.

Таблиця 2

**Розподіл населення за рівнем доходів у розрахунку на одну особу в місяць в Україні
впродовж 2012–2013 рр., % [1]**

Дохід у розрахунку на одну особу, грн.	2012	2013
до 480,0	0,3	0,1
480,1–840,0	3,1	2,3
840,1–1200,0	12,9	9,1
1200,1–1560,0	23,9	21,3
1560,1–1920,0	21,1	22,1
1920,1–2280,0	14,4	16,6
2280,1–2640,0	9,4	10,4
2640,1–3000,0	5,6	6,7
3000,1–3360,0	3,0	4,3
3360,1–3720,0	2,2	2,0
понад 3720,0	4,1	5,1

Ще однією методикою визначення межі бідності населення є методика запропонована ООН. Згідно неї, межа бідності визначається за допомогою величини витрат населення із розрахунку на одну особу на день. Для європейських країн вона встановлена на рівні 14 дол. США. Для населення Східної Європи та Азії – 5 дол. США. У 2013 році курс національної валюти по відношенню до долара США становив в середньому 8 грн. за 1 дол. США. Отже, витрати населення на день повинні були становити 112 грн. та 40 грн. відповідно до методики. У 2013 році бідні особи повинні були отримати, щоб вважатись такими, дохід менший ніж: для населення Європейських країн – 40880 грн. або 3406 грн. доходу у місяць; для країн Східної Європи та Азії – 14600 грн. та 1216 грн. відповідно, що є практично зіставною з величиною прожиткового мінімуму, яка на кінець 2013 року становила 1218 грн.. При першій методиці

ООН чисельність бідного населення, згідно даних таблиці 2, становить 92,9 % населення України або 42,2 млн. осіб. Згідно методики для країн Східної Європи та Азії частка бідного населення у 2013 р. становила 8,4 % населення України (7,3 млн. осіб).

Висновки та подальші дослідження. Отже, можна стверджувати, що матеріальне становище населення України є вкрай негативним. В залежності від методики визначення чисельності бідного населення у нашій державі у 2013 році фіксується значна частка бідного населення. Завданням держави в умовах проведення економічних реформ створити такий соціальний захист для цієї категорії населення, що сприяв би не тільки виживанню, але й створював умови для економічного розвитку цих осіб, з метою отримання ними фінансової незалежності.

Враховуючи тенденції розвитку соціально-економічної ситуації в державі у I півріччі 2014 року, можна прийти до висновку, що масштаби бідності значно зросли. По-перше, зменшилась частка трудових доходів та соціальних трансфертів у структурі доходів населення. Це означає, що громадяни отримували менший обсяг соціального захисту та зменшилась їх кількість, які отримували заробітну плату. По-друге відбулось зменшення індексу реальної заробітної плати, що свідчить про зниження купівельної спроможності населення. По-третє, переважання, у зазначеному періоді, приросту індексу споживчих цін (11,5 %) над приростом розміру середньомісячної заробітної плати (11,2 %). По-четверте, значна девальвація національної грошової одиниці у I півріччі 2014 року (44,8 %) при значній частці імпортованих товарів на внутрішньому ринку товарів та послуг. По-п'яте, зменшення обсягу випуску промислової продукції (-7,4 %), що призвело до значного вивільнення працівників. Основним чинником, даного стану справ, є суспільно-політична ситуація в країні, окупація її значної території іноземним агресором та ведення бойових дій у Донецькій і Луганській областях.

Основними напрямками підвищення добробуту населення України та відповідно подолання бідності, необхідно здійснювати за такими напрямками:

- стабілізувати економічну та суспільно-політичну ситуації в державі;
- відновити виробництво та стимулювання економічного зростання;
- сприяти зайнятості населення та розвитку ринку праці;
- удосконалити механізм оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвивати систему соціального страхування;
- удосконалити пенсійну систему;
- реформувати систему соціального захисту;
- соціальну підтримку сімей, дітей та молоді;
- удосконалювати методологічні підходи до оцінки бідності.

Список літератури:

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України “Про державний бюджет України на 2014 рік <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.
3. Закон України «Про оплату праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80?test=dCCMfOm7xBWMMEEZi5VhzNIH4MUs80msh8Ie6>.
4. Закон України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
5. Коцур А. С. Пріоритетні напрями розвитку підприємництва як основи подолання бідності. Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях : материалы пятой всеукраинской научной web-конференции молодых ученых / А. С. Коцур – Симферополь : ДИАЙПИ, 2014 – С. 227–229.

---

6. Монетарний огляд за перше півріччя 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=9792473>.

7. Соціально-економічний розвиток України за січень-червень 2014 року. Державна служба статистики <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Постанова КМУ “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” № 656 від 14.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF>.